

Pelbárt Krakkóban

(A magyar-lengyel kapcsolatok egy kevésbé ismert szegmentuma)

Non sibi, sed gregi

Pelbárt¹ életéről viszonylag keveset tud az irodalomtörténet. Tudjuk, hogy Temesvárott született, vagy legalábbis annak közelében, hiszen a korabeli névadásban elterjedt szokás volt, hogy egy közeli, nagyobb települést neveztek meg – innen a latin *Pelbartus de Temeswar* forma, ahogyan nevét maga Pelbárt is írta. Persze mondhatnánk: az ő esetében nem is annyira életének egyes momentumai a fontosak, hanem maga az oeuvre, melyet kortársai számára alkotott és az utókornak hátrahagyott. Ezzel kapcsolatban pedig Kovács megjegyzi, hogy "művei Európa-szerte több generáción keresztül a gyakran kiadott és sűrűn forgatott könyvek közé tartoztak" (Kovács 1982: 413). Nem kell csodálkoznunk tehát, ha Pelbárt egyik-másik írásának vizsgálatával/értelmzésével vagy az életmű egészének bemutatásával több munka is foglalkozik (Szilárdy 1880, Horváth 1931, Bognár 1960, Szalay 1977: 6880). Ezek száma vélhetően még tovább emelkedik majd a jeles évforduló alkalmával.

Minket azonban most nem ennek a tudós férfúnak az életműve vagy egyes munkái, hanem a lengyel királyi várossal, Krakkóval való kapcsolata érdekel. Annak, hogy e mellett döntöttünk több oka is van. Egyrészt az, hogy Pelbárt életművének bemutatása jelentősen túllépné a jelen cikk kereteit, ugyanakkor nem szolgálhatna igazi novummal, másrészt pedig az, hogy a csaknem 13 éves krakkói tartózkodás Pelbártnak talán első meghatározó élménye lehetett. Olyan élmény, amely a későbbi, pestisből való felgyógyulás mellett alapvető hatással volt az ifjú szerzetes további életére. Ne feledjük, hogy Pelbárt Krakkóból való hazatérése után kapcsolódott be a magyar egyházi és irodalmi életbe, amint erre Szalay is rámutat (Szalay 1997: 68). Nem túlságosan nehéz belátni, hogy Pelbárt ott, a krakkói egyetemen megszerzett ismeretek segítségével, azokkal felvértezve válhatott csak (és vált is) íróvá, jeles hitszónokká. Adódik tehát a kérdés: pontosan mit tudunk, egyáltalán mi az, ami tudható a Krakkóban eltöltött évekről? Jelen írásunkban erre a kérdésre próbálunk választ találni, segítségül hívva a magyar-lengyel történelmi kapcsolatok kutatóinak egyes munkáit.

Temesvári Pelbárt krakkói tartózkodásáról találunk információkat a Klaniczai szerkesztette magyar irodalomtörténetben (Klaniczai 1964: 139), de a Magyar életrajzi lexikonban (II. 1982: 842), valamint Kovácsnál (Kovács ibid.) és Szinnyeinél (Szinnyei 1905: 720~721) is. Mindezek alapján a következő mondható el. Pelbárt életének első nevezetes dátuma 1458, amikor atyja, bizonyos *Ladislaus* (azaz László) Krakkóba küldi tanulni. Ez az adat a krakkói egyetemre beiratkozott hallgatók névsorából² származik, amely tartalmazza a hallgatók nevét, születési helyét és alkalmanként az állandó lakóhelyük nevét is. Mindezt a következő sorrendben: keresztnév - patrimonium (apai név) - születési hely - állandó lakhely. Pelbárt a névsorban *Pelbartus Ladislai de Temeswar*³ formában szerepel. Tudjuk, hogy az egyetemen huszonnégy társa közül ötödikként nyeri el a borostyánkoszorúsi fokozatot, a *baccalaureatus*, 1463 december 17-én. Erre a jelentős eseményre igen ünnepélyes keretek között került sor, minden bizonnyal a Szent Anna utcában (*ulica Św. Anny 8-10*) lévő ún. *Collegium Maius*⁴ épületében. Pelbárt 1471-ben ferencesként tér haza Krakkóból. Arról azonban, hogy mikor lépett be Szent Ferenc rendjébe ellentmondásos adatokkal rendelkezünk. Szinnyei szerint csupán az egyetemi fokozat megszerzése után (Szinnyei 1905: 720), Kovács viszont úgy tudja, hogy Pelbárt "valószínűleg" már az egyetemi tanulmányok megkezdésekor a Ferenc-rend tagja volt (Kovács 1982 ibid.). Az erre (vagy épp Pelbárt krakkói tartózkodására) vonatkozó adatokat hiába keressük a legtöbb lengyel-magyar kulturális/ történelmi kapcsolatokat tárgyaló munkában. Csapláros könyve más korszakokról és személyekről szól (Csapláros 1983), a legutóbb hasonló témáról megjelent tanulmánygyűjtemény pedig szintén nem tesz említést Pelbárt személyéről (Nagy ~ Ábrán 2003). Kivételt Várnai Dorota Ph.D.-értekezése képez, amely rövid terjedelemben ismerteti Pelbárt életének fontosabb állomásait (Várnai 2001: 27).

Fontos lenne azonban tudnunk, hogy milyen is volt a Pelbárt korabeli Krakkó, hogy hol járhatott, mit is láthatott, milyen élete lehetett neki, a Jagelló Egyetem teológiai fakultása magyar hallgatójának. Ehhez pedig rendelkezésre állnak azok a háttér adatok, melyek ismeretében Pelbárt krakkói tartózkodásának további eseményei felvázolhatók/ felfejthetők.

Bizton állíthatjuk például, hogy Pelbárt gyakran megfordult a már fentebb is említett Szent Anna utca 8-10. szám alatt, és nem csak a diplomaosztó ünnepségen állt a híres épület falai között, hiszen tudjuk, a *Collegium Maius*ban működött a bölcsészkar és a teológia, sőt 1450-től az orvosi kar is (Petneki 2001: 128). Pelbárt, mint a krakkói egyetem magyar hallgatója valószínűleg jó ideig az ún. Magyarok Burzójának (*Bursa Hungarorum*)⁵ lakója volt, arról persze, hogy pontosan milyen

minőségben,⁶ nem rendelkezünk megbízható adatokkal. Pelbárt tehát vélhetően nem kevés időt töltött a Bracka utca 5-7. szám alatti ma már meglehetősen elhanyagoltnak ható, szinte üres épületben, mivel ebben volt valaha a Magyarok Burzája. Az eredeti épületre azonban a mai kopottas, barnás-okkeres falak és a klasszicista ablakok már alig emlékeztetnek, mivel a bursa az 1850-es nagy tűzvész idején szinte teljesen elpusztult és csak kevés középkori részlete maradt meg. Ezért biztosra vehető, hogy Pelbártot nem az a kép fogadta, amikor a kollégium ajtaján belépett, mint amivel a mai látogató találkozik. Arról is tudomásunk van, hogy a *Bursa Hungarorum* felszereltsége sok más burzával ellentétben igen egyszerű és szegényes volt (Estreicher 1971: 61), ami pedig mindenképpen illett a ferences életfelfogáshoz/ életmódhoz. Mivel a kollégium szűkössége még azt sem engedte meg, hogy benne külön kápolnát kialakítsanak, a magyarok köztük minden bizonnyal Pelbárt is a közeli ferences templom magyar kápolnájába jártak imádkozni. Pelbárt tehát vélhetően igen sokszor megtette a Bracka utcai burzából a Szent Anna utcai *Collegium Maius*hoz vezető, nem túl hosszú utat. S amint ferences habitusában (vagy talán még csak tógájában⁷) végighaladt Krakkó belvárosán és érintette a Rynek Glównynak nevezett főteret, számos épületet látott, köztük olyanokat is, melyek ma már nem állnak vagy amelyeknek csak egyes részei maradtak meg. Vegyük most sorra ezeket.

A Bracka utcából a Rynekre érve az első talán, amit megpillantott a kicsinyke Szent Adalbert templom (*Kościół Świątego Wojciecha*) lehetett, persze még csak régi, gótikus formájában. A főtéren pontosan azon a helyen emelték a szent tiszteletére a templomot, ahol a hagyomány szerint prédikált. Pelbárt láthatta a tér délnyugati oldalán állott városházát (mára csak a torony maradt meg belőle, hiszen a XIX. század elején elbontották), amelyet először 1316-ban említene a dokumentumok. A gótikus városháza építése 1452 körül fejeződött be, tehát Pelbárt az épületet teljesen készen láthatta. A Posztócsarnokot (*Sukiennice*), amely a korabeli Krakkó kereskedelmének központja volt biztosan nem láthatta mai reneszánsz formájában. Az ő krakkói tartózkodásának idején még csak a gótikus árucarnok állott, amely azonban 1555-ben leégett, s csak ezután vette kezdetét a csarnok reneszánsz stílusban történő átépítése.

Elhaladhatott a 16. számú ún. Morsztyn-palota (Wierzynek vendéglő), a 17. számú Hetmanház (*Kamienica Hetmańska*) és talán a ma 23. számú Kromer-ház előtt is. Legtöbbjük azonban akkor egészen más képet mutatott, hiszen, bár a Kromer-ház a XIV. században épült, a XVI., a XVII. és a XIX. században is átépítették. Belőle Pelbárt korából csak a ház alatt húzódó gótikus pince maradt meg eredetiben. S bár arról biztos források szólnak, hogy a XVII. században itt magyar

borkimérés folyt (Chmiel 1939-1947: 240), az azonban, hogy árultak-e itt bort már a XV. században is, s hogy amennyiben igen, Pelbárt ellátogatott-e ide egy pohár jóféle hazai borra, csak találgatható. Az viszont biztosra vehető, hogy a Rynek és a Szent Anna utca sarkán lévő kosokhoz címzett (*Palac pod baranami*), ma 27. számú házban a középkorban fogadó működött, melynek udvarán eladásra szánt birkákat tartottak (innen a név). A házon egy kőből faragott díszítés is volt: két bárány egy fejjel. E mellett a ház mellett biztosan sokszor elhaladt Pelbárt, amikor a Szent Anna utcába tartott, sőt még az is meglehet, hogy vendégeskedett itt néha-néha. Akárhogy is történt azonban, ő nem a ma itt álló épületet látta, hanem még a régit, amelyet a XVIII. században bontottak le.

Nem szóltunk még a főter másik végén álló Mária-templomról (*Kosciół Mariacki*) vagy hivatalos nevén a Legszentségesebb Szűz Mária Mennybevételének templomáról (*Kosciół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*) amelyet, mint a középkori Krakkó plébániatemplomát az 1221-1222-ben emelt román templom helyén építettek fel gótikus stílusban. 1290-1320, valamint 1355-1365 között a szentélyt, 1392-1397 között a főhajót, végül pedig az 1435-től 1446-ig terjedő időszakban az oldalkápolnákat készítették el. Mivel mint tudjuk, Pelbárt 1458-ban érkezett Krakkóba, a Mária-templomot, amelyben bizonyosan többször imádkozott, már teljesen készen találta (a templom mai formája azóta sem sokat változott). Nem volt alkalma azonban még gyönyörködni a Vitus mester (lengyelesen: *Wit Stwosz*) által készített gyönyörű gótikus szárnyasoltárban, hiszen ahhoz a mester csak 1477-ben kezdett hozzá, s ekkor Pelbárt már 6 éve nem tartózkodott Krakkóban. Hallhatta viszont a Mária-templom tornyából máig óránként felcsendülő hires trombitaszót, magyarból kölcsönzött lengyel szóval a *hejnat*⁸ (vö. magy. *hajnal*), amelyről az első híradás 1392-ből származik.

Bizonyosra vehető, hogy Pelbárt járt a *Rynek* és a *Wawel* között álló, 1237-ben alapított ferences kolostorban és a hozzá tartozó templomban, amelyben az 1268-ban eltemetett klarissza apáca, boldog Salomea hamvai nyugszanak. Talán megfordult a ferences refektóriumban is, amely a XIV. században Krakkó-szerte igen reprezentatív teremnek számított, vagy végigsétált a kolostor kerengőjén, a gótikus ívek alatt, miközben a püspököket ábrázoló freskókat nézegette. A legrégebbi festmény, amely Szent Szaniszló vértanú püspököt ábrázolja, ma is látható.

Szintén igen valószínű, hogy Pelbárt vendége volt annak a kolostornak, amelyet rendtársa, Giovanni da Capestrano, magyarosan Kapisztrán János alapított Sienai Szt. Bernardin tiszteletére 1453-ban, Bár IV. Kázmér először a város falain kívül fekvő Szt. Kereszt templomot ajánlotta

fel a kolostor számára, Kapisztrán azonban a neki jobban tetsző, királyi vár alatt elhelyezkedő *Stradom* városrészt választotta. Itt épült fel az első fatemplom, majd a krakkói polgárok segítségével az a kolostor, amelyet a XVII. században tovább bővítettek. Ma azonban csak az ennek helyén álló, újonnan felépített épületegyüttes látható, mert az eredeti az 1656-os svéd ostrom során teljesen elpusztult.

Kapisztrán, mint tudjuk prédikált Krakkóban, s ezeket a szentbeszédeket (melyeket a főtéren, majd a téli időszakban a Mária-templomban tartott) tömegek hallgatták. Pelbárnak azonban nem volt alkalma Kapisztrán krakkói prédikációit hallgatni, hiszen Kapisztrán 1454 május 14-én (tehát majd négy évvel Pelbárt megérkezése előtt) távozott Krakkóból és Boroszlóba (Wrocław) indult tovább (Petneki 2003: 166). Ha hihetünk Szinnyeinek, aki szerint Pelbárt csak a bakkalaureátusi fokozat megszerzése után lépett a Ferenc-rendbe, akkor talán nem túlzás azt állítani, hogy ennek, vagy épp az *ulica franciszkańskán* lévő, fentebb említett kolostornak a lakója is lehetett.

Még egy olyan épületegyüttesről kell szót ejtenünk, amelyet Pelbárt mindenképpen kellett, hogy lásson: ez pedig a *Wawel*, rajta a székesegyházzal és a királyi palotával. Mindkettő állott már Pelbárt korában, hiszen a Waweli székesegyház 1320-tól volt a lengyel királyok koronázásának színhelye. Betérve a székesegyházba Pelbárt leborulhatott a Szent László királynak emelt oltár előtt, hiszen ezt már 1372-ben említik a káptalani források. Láthatta számos király, így például Łokietek Ulászló, vagy III. (Nagy) Kázmér síremlékét is, amelyet egyébiránt Magyarországon készítettek a Gerecse hegységéből származó vörösmárványból. Ami azonban a királyi palotát vagy a várudvart illeti, Pelbárt azt még nem láthatta a máig fennmaradt, reneszánsz árkádokkal díszített formájában. Ő csak a vár középkori (átépítés előtti) állapotát ismerhette (ha egyáltalán alkalma nyílt megismerni).

Pelbárt 1471-ben tér haza Krakkóból. Ezután (1483-ban) a ferencesek budai rendházában teológiát oktat. Híres tanítványa és rendtársa Laskai Osvát, aki az *Aureum Rosarium Theologiae* negyedik, utolsó kötetét befejezte nem Krakkóban, hanem Bécsben folytatta tanulmányait. Talán az ő esetében is hasznos lenne megtudnunk Pelbárt Krakkójához hasonlóan milyen is lehetett/ volt a korabeli Bécs, merre járhatott, mit láthatott Osvát. Ez azonban már egy másik történet.

Megjegyzések

1. Keresztneve az adatok szerint *Paulus*, tehát *Pál* volt (Kovács 1982 *ibid.*) Szerzetesi nevééről a Pelbártról annyit tudunk, hogy azt ő maga sem írta mindig következetesen. A korai feljegyzésekben *Pelbartus de Temeswar* formában találkozunk vele, de később előfordul a *Pelivartus* és a *Pilibart* változat is. Bár az Utónévkönyv a *Pelbárt* nevet a latin *Privartus* magyarításának tartja (Pálfy 1998: 117) annak végső forrását bizonyíthatóan a német nyelvben kell keresnünk. A név eredeti, német alakjához a *Willibrord*-hoz talán a *Pilibart* forma áll a legközelebb. A *Willibrord* ófelnémet eredetű név, amely az ún. ragadványnevek csoportjába tartozik. Szerkezetét tekintve összetétel, melyet egyrészt az ófn. *wille* (vö. óang. *willa*) 'kívánság' 'akarát', másrészt pedig a *brord* vö. óang. *brord* 'dárda' 'lándzsa' 'gerely' elemek alkotnak. Az ófelnémet korban számos ilyen név volt használatban pl: *Willibald*, *Willibrand*, *Willibert* (Seibicke 1991: 257). A név leírásának többféle változata talán onnan ered, hogy az a korabeli Magyarországon idegenül hangozhatott, jóllehet ezidőtájt korántsem számított ritkának (Kovács 1982 *ibid.*).

2. Ma ez a névsort (*Meticae studiosorum, Prima pars I., II.*) a Jagelló Egyetem Könyvtárában (*Biblioteka Jagiellońska w Krakowie*) őrzik kéziratban.

3. Érdekességként elmondható, hogy a krakkói egyetemen a Pelbárt hazatérése utáni időszakban is több temesvári illetőségű magyar diák tanult. A névsorban fel-felbukkan Temesvár neve, hol *Themaswar*, hol *Themesvar*, hol pedig *Themeszfar* formában. A Krakkóban tanult magyar diákok ügyével foglalkozik Rekettyés Maria művének egy fejezete (l. Rekettyés 1999: 111-138), amely bőségesen közöl adatokat is. Nála azonban Pelbárt nevét nem olvassuk, mert Rekettyés későbbi korszakot dolgoz fel és munkája az 1892-ben Adam Chmiel szerkesztésében, Krakkóban megjelent *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*re támaszkodik, amely csak az 1490-től 1551-ig /*Ab anno 1490 ad annum 1551*/ beiratkozottak neveit tartalmazza. Bár a számok az egyes szerzőknél elétrőek, talán hihetünk Dąbrowskinak, aki szerint az 1440-től 1551-ig terjedő időszakban (s ez bőven magába foglalja Pelbárt krakkói tartózkodásának idejét is) a Jagelló Egyetemnek összesen mintegy 3500 (!) magyar hallgatója volt. Rekettyés ennél valamivel kevesebbről, pontosan 3342 főről beszél (Rekettyés 1999: 117).

4. Az 1400-ban Jagelló Ulászló által alapított *Collegium Maius* jelentése magyarul "Nagyobb kollégium", hiszen középkori léptékkal mérve valóban nagyinak számított. Nemcsak előadótermek, de professzori lakások is voltak itt. Az épületet ma is használják, itt tartják az ünnepi egyetemi tanácsüléseket és a nagyobb ünnepeket, de itt található a Jagelló Egyetem történetét bemutató múzeum is. Udvara a reneszánsz építészet ritka szép példája, ezért aztán a művészettörténeti könyvek obligát illusztrációja is egyben (Petneki 2001: 129).

5. Krakkóban a régi kollégiumokat ma is burzának (*bursa*) hívják. A latin eredetű szó először a pénztárcát, a pénzeszacskót jelölte, ahogyan egyes nyelvekben ma is (vö. ném. *Geldbörse*, ol. *borsa*), más nyelvekben később a szónak 'tőzsde' jelentése kezdett kialakulni (vö. magy. *börze*, or. *біржа*). A lengyelben a középkor folyamán a közös, illetve alapítványi pénzen élő egyetemi hallgatók közösségét kezdték így nevezni, majd ez az elnevezés áttevődött magára az épületre, amely a diákoknak otthont adott. Krakkóban a magyarokon kívül volt burzájuk a filozófusoknak, a szegényebb (főként litván és orosz) hallgatóknak, a németeknek, a cseheknek, a orvosoknak és a kánonjogászoknak is.

6. "A burzákat egyformán építették fel és szabályozták. A lakók szervitorokra, gracialistákra és extraneusokra tagolódtak. A szervitorok a professzorokat szolgálták ki, ezért lakást és étkezést kaptak. A második csoport (értsd: gracialisták megj. tőlem) csak lakást kapott, az extraneusok

pedig már végzetek, magisterek voltak (ma tanársegédnek neveznénk őket). Az első emeleten alakították ki a kápolnát, s itt sorakoztak a kis szobák sűrűn telerakva ágyakkal. A földszinten üzemelt a konyha" (Petneki 2001: 130).

7. Az egyetem 1415-ben kelt rendelete értelmében a diákoknak (köztük még a szegényebbeknek is) nyilvános helyeken tőgában kellett megjeleníteniük. A ruházatról szóló rendeletet a szeniorok minden burzában kihirdették.

8. A trombitaszó történetéről részletesebben l. Petneki 2001: 9293.

Felhasznált irodalom

Bognár, András 1960. Temesvári Pelbárt. Budapest

Chmiel, Adam 1939/1947. Szkice krakowskie. (Biblioteka Krakowska Nr. 100.), Kraków

Csapláros, István 1983. Fejezetek a magyar-lengyel irodalmi kapcsolatok történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Estreicher, Karol 1971. Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Dzieje, obyczaje, zbiory. Interpress, Warszawa

Horváth, János 1931. A magyar irodalmi műveltség kezdetei. k.n., Budapest

Klaniczai, Tibor (szerk.) 1964. A magyar irodalom története. I. Akadémiai Kiadó, Budapest

Kovács, Sándor 1982. Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Európa Könyvkiadó/ Helikon Kiadó, Budapest

Magyar életrajzi lexikon II. L-Z 1982. Akadémiai Kiadó, Budapest

Nagy, Alicja ~ Ábrán, László (szerk.) 2003. Magyar - lengyel történelmi kapcsolatok a X-XVI. században. Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület, Budapest

Pálfy, Gyula 1998. Utónévkönyv. Aranyhal Könyvkiadó, Budapest

Petneki, Áron 2001. Krakó. Magyarok nyomában külföldön. Enciklopédia Kiadó, Budapest

Petneki, Áron 2003. Krakó és a középkori magyar művelődés történeti kapcsolataiból. In: 2003.

Magyar - lengyel történelmi kapcsolatok a X-XVI. században. Nagy, Alicja ~ Ábrán, László (szerk.) Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület, Budapest 153 - 173.

Reketyés, Mária 1999. Stosunki polityczne i kulturalne polsko-węgierskie za Władysława Jagiellończyka. SIGNUM, Wrocław

Seibicke, Wilfried 1991. Vornamen. Verlag für Standesamtswesen GmbH, Frankfurt am Main

Szalay, Károly 1997. Skolasztika és satíra. Temesvári Pelbárt. In: Kortárs 41. évf. 9. sz. Magyar Írószövetség, Budapest. 6880.

Szilárdy, Áron 1880. Temesvári Pelbárt élete és munkái. k.n., Budapest

Szinnyei, József 1905. Magyar írók élete és munkái. X. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest

Várnai, Dorota 2001. Wokół polskiej i węgierskiej literatury epoki polskiego renesansu. Ph.D.-
értekezés ELTE, BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék,
Budapest

Pátrovics Péter

In: Emlékkönyv Temesvári Pelbárt halálának 500. évfordulója alkalmából. 1504-2004. Behidai
Piusz – Kedves Ilona (szerk.), Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium, Kollégium és
Szakközépiskola, P. Tokár János ofm., 17-23.